

Inledning

Sjuttonhundratals då och nu – eller varför och hur?

Minns ni när ni först blev intresserade av 1700-talet? Jag tror att det för min del var på julen 1995, när jag som tolvåring såg BBC:s dramaserie *Pride & Prejudice* på svensk tv. Den gjorde outplånligt intryck på mig. Under flera år efteråt slukade jag allt jag fann om den brittiska författaren, om teveproduktionen, skådespelarna, klämodet, de historiska sammanhangen. Jag önskade mig en enda bok från London i födelsedagspresent, som jag läste om och om igen för att se mina egna dräkter: Nancy Bradfields *Costume in Detail: Women's Dress 1730–1930*. Jag lånade *Jane Austens liv i brev och bilder*, i urval och kommentar av Penelope Hughes-Hallett på biblioteket. Och när Hallwylska Muséet i Stockholm visade en utställning med dräkter från filmatiseringarna av Austens romaner var jag förstås där, på öppningsdagen. När jag tio år senare funderade över ämnet till min magisteruppsats, som sedan blev mitt avhandlingsämne, återvände jag till det sena 1700-talets tydliga kvinnogestalter. Jag minns att jag bestämde mig för att skriva utifrån kvinnors självbiografiska material efter ett biobesök där jag sett Sofia Coppolas film *Marie-Antoinette* (2006).

Först senare har jag förstått att denna fascination för sekelskiftet 1800 väcktes samtidigt för miljontals kvinnor (och färre män) världen över. Faktiskt att varmen för Jane Austen, som särskilt brittiska aktörer och Hollywood var snabba att slå mynt av, präglade en epok, som nog kan sägas fortfarande pågå. Historiska sällskap, läsecirklar, rollspel och kulturarvsturism i 1700-talets spår blev en del av 1990-talets retro-utopia. Dåtidens aktörer betraktade det som en flykt från finanskriser och besparingar till en värld som var schön och vacker, en pastoral idyll i pastell.¹

Jane Austen-vågen illustrerar populärvetenskapens betydelse för att väcka intresse och begripliggöra en epok. Forskningens blick på en tidsperiod och populariseringarna går ofta hand i hand, eller är åtminstone beroende av varandra. I det vetenskapliga uppdraget ingår att medvetandegöra hur en populär tolkning av

1700-talet, där särskilda associationer och värderingar medvetet eller undermedvetet följer med, påverkar bedömningen av källor och val av perspektiv. Artiklarna i detta nummer av *Sjuttonbunderatal* handlar om att dissekera de lager av förståelse av 1700-talet som varje tidsperiod uttryckt på sitt sätt. Vi vill på detta sätt uppmärksamma de arv som har påverkat den akademiska kunskapen – inte minst från och med 1800-talet då vetenskapliga metoder utvecklades och ämnenas nuvarande disciplinsidentitet präglades.

Relationen mellan kunskap och popularisering är aldrig okomplicerad, det åskådliggör litteraturvetaren Eli Løfaldli i detta nummers första artikel. Hon analyserar tre biografiska filmer, så kallade *biopics*, från det senaste decenniet som utspelar sig på 1700-talet med kvinnliga huvudroller ur kungliga och aristokratiska miljöer. Genom att 1700-talet skildras på film behandlas spörsmål och konventioner kring kvinnlighet, sexualitet, romantisk kärlek och äktenskapliga relationer som är aktuella idag. Vissa drag i de kvinnliga huvudpersonernas liv betonas på bekostnad av andra: en stark kärleksrelation överskuggar till exempel en serie utomäktenskapliga förbindelser. Filmerna ger däremot en mindre komplex bild av den tidsepok de skildrar, framhåller Løfaldli. Gestaltningen på vita duken prioriterar en tydlig (eller ibland övertydlig) berättelse som ska locka tittare och ge dem en stark filmupplevelse, inte några historiska nyanser. Detta är inte alltid vad tittaren uppfattar, i synnerhet då filmens emotionella potential är så stark och därför hjälper till att befästa den historiska kunskapen. Biobesökaren ställer undermedvetet ett allmänhistoriskt sanningsanspråk på en film, vilket kanske inte var intentionen hos filmproducenten, framhåller hon.

Precis som Løfaldlis analys av biografiska filmer skriver fram våra samtida ideal, inte nödvändigtvis de som var gängse på 1700-talet, finner litteraturvetaren Anna Cullhed 1800-talets manliga borgerliga ideal speglad i litteraturforskningen om poeten Johan Runius (1679–1713). Cullheds artikel går igenom litterära översiktsverk från tidigt 1800-tal fram till idag och reflekterar över skillnader i bedömningen av Runius, men också över en kvardröjande statisk bedömning av honom genom historien. Under 1800-talet växte ett ideal om sanna poeter fram, upphöjda genier oavhängiga skrivandet som brödföda. Johan Runius sågs i det här sammanhanget som alltför lättsam och alltför sjuklig, inte lika begåvad som Carl-Michael Bellman och dessutom verksam i ”fel” genre; den lågt värderade tillfällesdikten. Samtidigt blev Runius brist på världslig framgång en tillgång eftersom han då kunde anses stå över ekonomiska behov och vara en sann diktare. Det statiska i bedömningen av Runius härrör nog ur ett relativt ointresse, där han har hamnat i skuggan av skalder som fick större betydelse för den nationella historieskrivningen: Lucidor och Bellman. Anna Cullhed avslutar med en uppma-

ning att vi faktiskt bör läsa Runius oftare och mer ingående för att frigöra oss ifrån 1800-talets kvardröjande värderingar och kunna analysera Runius utifrån vår tids premisser.

De följande artiklarna i det här numret förhåller sig till det historiografiska arvet på ett annat sätt, men med samma avsikt – att frigöra sig från senare tiders lager av förståelse och artefakter. Historikern och arkitekten Panu Savolainen för oss till 1700-talets Åbo, en mellanstor europeisk stad som illustrerar hur ekonomiska, sociala och institutionella strukturer fördelades i en urban miljö. Savolainen utforskar Åbobornas föreställningar om sin stad, uppfattningen av dess rumsliga hierarkier, av centrum och centralitet samt stadsbornas användning av det urbana rummet till vardags. Artikeln befattar sig med samspelet mellan den fysiska staden och dess mentala dimension: ”bättre” eller ”sämre” lägen för kaffehus, restauranger och krogar, verbaliseringen av den urbana topografin, men även hur taxering påverkade stadens topografi genom att värdera vissa kvarter högre än andra. Idag är kartbilden en så självklar referenspunkt att vi har slutat reflektera över den. Men på 1700-talet använde människor i begränsad utsträckning kartor till vardags, vilket medförde att begrepp som användes för att lokalisera kvarter, stad och landsbygd inte heller utgick från kartritningar. För att bättre förstå topografiska urbana upplevelser, menar Savolainen, bör vi av detta skäl analysera lingvistiska och symboliska källor tillsammans med kartor. Savolainen pläderar, liksom Henrik Ågren i den följande artikeln, för värdet av källpluralism för att förstå ett historiskt fenomen. Det är genom korsbefruktningen av olika källor och metoder, i Panu Savolainens fall genom kvantitativa nedslag i rättegångshandlingar, tidningspress och vägvisare kombinerat med studiet av kartor och GIS-bereäkningar, som vi kan nå så långt som det i epistemologiskt hänseende är möjligt.

Historikern Henrik Ågrens artikel är en uppföljning av en tidigare utförd studie på rättegångsmaterial, där Ågren undersökte bruket av äretitlar eller sekundära titlar i Uppsalatrakten på 1730-talet. Han prövar i denna undersökning huruvida ett annat källmaterial, i det här fallet lagfartsbrev och tillfällesdikter, skulle kunna ge ett mindre entydigt svar. Syftet är att undersöka titelbruk i praxis som ett litet fönster till 1700-talsmänniskans världsuppfattning. Ågrens teoretiska utgångspunkt avviker från den socialhistoriska forskning som var gängse under större delen av 1900-talet, då man kvantifierade ståndssamhällets utveckling (eller snarare avveckling) men inte ifrågasatte huruvida en persons position var föränderlig beroende på livscykel eller situation. Status betraktar Henrik Ågren istället som något som skapas och omskapas i vardagliga situationer, där social och personlig identitet och självuppfattning är central. Henrik Ågrens undersökning visar att kvinnors civilstånd markerades särskilt, medan

mäns bestämda sociala kategori var viktigare. Statstjänare utmärktes i flera fall, och samhällets mellanskikt tenderade att få finare titlar (vilket jämnade ut gränserna mot samhällets toppskikt). I de fall som privatpersoner titulerade varandra, i tillfällesdikter, var titelanvändningen friare och mer inriktad på att behaga än att ange en precis social position. I tillfällesdikter kunde man också experimentera mer än i myndighetssammanhang, vilket var ett första steg mot att luckra upp formellt angivna gränser.

Medan Savolainens och Ågrens artiklar använder sig av och uppvärderar bruket av källpluralism, är Tine Reeh och Ralf Hemmingsens artikel ett exempel på en gemensam problemställning och analys utifrån två fackområden, nämligen kyrkohistoria och psykiatri. Dessa fält möts sällan i vetenskapliga sammanhang, förmodligen för att de anses ligga för långt ifrån varandra. Artikeln fokuserar på rättsfall som utreder barnamörderskor i Köpenhamn under 1700-talet. Fallen har valts ut och analyserats utifrån ymniga bevarade rättsprotokoll med ett kombinerat kyrkohistoriskt och medicinskt perspektiv. Tidigare forskning om detta ämne har hävdats att morderna hade religiösa motiv som syftade till dödsstraff och därmed blev ett slags assisterat självmord ('suicide by proxy'). Förutom att problematisera de tolkningar som tidigare forskning har gjort av fenomenet vill artikeln fördjupa förståelsen av det som Lynn Hunt har kallat 'the black box of individual mental states' på 1700-talet.² Reeh och Hemmingsen kommer fram till att orsakerna till barnamorden istället kan härledas till sociala och mentala tillstånd hos förövarna.

Vi knyter ihop tidskriftens första avdelning med en essä av Eva Krause Jørgensen som ifrågasätter upplysningens historiografi. Här gör hon upp med den gängse danska skolboksframställningen av upplysningstiden. Läroböckerna talar om upplysningen som en ohejdbar emancipatorisk rörelse, ledd av en generation förnuftsdyrkande skönandar som ifrågasatte kyrkans och kungens makt- och åsiktstyranni. Upplysningen skildras som en rörelse som befriade Europa från religionens och vidskepelsens band och uppmanade individen att ta ansvar för sitt eget liv genom att tänka självständigt. Eva Krause Jørgensen angriper denna hävdvunna sanning ur en kyrko- och religionshistorisk synvinkel. Hon ansluter sig till den uppfattning som på senare år har fått allt fler anhängare inom 1700-talsforskningen, nämligen att det inte nödvändigtvis existerar ett motsatsförhållande mellan upplysning och religion, eller mellan förnuft och känsla.³ Krause Jørgensen vill betrakta upplysningen ur ett konfessionellt perspektiv utifrån begreppet *konfessionskultur*. Det fokuserar på samspelet mellan (olika) konfessionsformer och det omgivande samhället, och undersöker därigenom hur underliggande sociala

föreställningar som varje konfession omfattar både formar – och formas – av samhället.

* * *

Varje vetenskaplig studie är och bör vara frukten av sin tids frågeställningar. I detta och kommande nummer av tidskriften artikulerar bidragen 1700-talets historiografi och särskilt mötena mellan sekler. Det är på förekommen anledning utifrån temat på den senaste konferensen i de nordiska 1700-talssällskapens regi, vilken gick av stapeln i Uppsala 12–14 oktober 2017: "The Eighteenth Century – Past and Present".

Konferensen avslutades med en rundabordsdiskussion med representanter för 1700-talssällskapen från Danmark, Sverige, Finland och Norge där man diskuterade 1700-talsforskningens möjligheter och utmaningar. Panelen diskuterade bland annat frågan om hur minnesinstitutioner, akademier och forskare gemensamt kan formulera forskningsfrågor och stimulera till ny forskning. Andra viktiga frågor rörde behoven av infrastruktur för forskning och förmedling och hur nya publiceringsformer påverkar förutsättningarna för detta. Vilken roll kan och bör de nordiska sällskapen för 1700-talsstudier spela framöver, i ett nationellt och internationellt perspektiv?

När det gäller samverkan mellan det akademiska och det populära utforskandet av 1700-talet framfördes synpunkten att vi bör motverka att forskningskataloger eller utställningar förbigås av forskare. Kommunikationen med den bredare publiken ska inte bli synonymt med urvattning eller förflackning. Utställningar och kataloger får gärna vara vetenskapligt ambitiösa och medverka i dessa bör ha ett visst meritvärde, och därför vara attraktiva forum för forskare att synas i. Slutpanelen underströk vikten av samarbete mellan universitet och minnesinstitutioner (bibliotek, muséer och arkiv). Kanske kunde forskare söka särskild finansiering för projekt som handlar om att nå ut med den forskning som görs av forskare på minnesinstitutionerna eller i deras samlingar. Här, i skärningspunkten, mellan universitetet och samhälle, kan de nordiska 1700-talssällskapen spela en betydelsefull roll eftersom de har representanter från båda håll.

Det numera allmänt utbredda kravet från finansiärer av vetenskapliga tidskrifter att innehållet omedelbart ska tillgängliggöras digitalt har inte varit utan följder. Från svenskt vetenskapligt håll har man anhållit om att regeringen ska bidra med medel och infrastruktur för att göra detta möjligt. En utredning, företrädd bland andra av *Sjuttonhundratals* redaktionsrådsmedlem Jonas Nordin, ska överläm-

nas till den svenska regeringen under våren 2019. I detta rörliga vetenskapliga publiceringslandskap försöker *Sjuttonbundratats* redaktion balansera mellan avvaktan och påverkan genom att uppmärksamt följa utvecklingen.

En angelägen fråga för tidskriften är att bejaka den språkliga mångfald som vi menar är en förutsättning för att utforska 1700-talet. Genom regelbundet praktiserande av olika språk, både i form av hela artiklar i citat ur originalkällorna, hoppas vi motverka språkliga barriärer. Vi vill därför fortsätta ge skribenter möjlighet att publicera sig på skandinaviska språk eller på engelska. Genom att dessutom erbjuda publicering på tyska eller franska inbjuder vi forskare från dessa språkområden att medverka i tidskriften. Detta förtjänar att särskilt omnämnas i en tid då allt fler forskare inom humaniora övergår till att endast kommunicera sin forskning på engelska. Samtidigt är det glädjande att många bidrag till tidskriften skrivs just på engelska, eftersom det möjliggör det största antalet internationella läsare att ta del av forskning om nordiskt 1700-tal.

De pågående diskussionerna kring vetenskaplig publicering föranleder även resonemang kring vad en tidskrift egentligen kostar att producera. Hittills har understöd till tidskrifter motiverats av själva tryckkostnaden, medan skribenter och redaktörer arbetat ideellt. För artikelförfattarna hade publiceringen ett meritvärde, och det redaktionella uppdraget kunde många gånger utföras inom ramen för de ordinarie tjänster som fanns på universitet eller ett bibliotek. Frågan uppstår då om en ökad digital aktivitet är ett skäl att minska tidskriftsstödet? Vår uppfattning är att man inte nödvändigtvis ska reducera resurserna men på längre sikt kanske omfördela dem. På kort sikt bör anslagen snarare ökas, eftersom läsare både önskar en fysisk utgåva av tidskriften och förväntar sig en digital kommunikation. Möjligen kommer allt färre i framtiden att önska sig en tryckt utgåva av *Sjuttonbundratat*, men det är långt ifrån säkert. En engångssumma för att förbättra tidskriftens hemsida och för att anställa en särskild webbredaktör beviljades nyligen tidskriften, medel som vi hoppas förvalta på bästa möjliga sätt.

Snabba strukturförändringar, där årsboken ständigt bör anpassa sig efter nya påbud, är lätta att kritisera eftersom de försvårar det dagliga tidskriftsarbetet. Men det positiva är att det ger många tillfällen att påminna om det vi finner relevant, till exempel att uppvärdera det redaktionella arbete som tidskriftsstöden ofta osynliggör. En tidskrifts existensberättigande finns ju i redaktionen, annars kunde man helt övergå till digital självpublicering. Det krävs tid och tankemöda för att uppmuntra skribenter att publicera sina forskningsresultat i *Sjuttonbundratat*, till att bevaka nyutkommen litteratur och finna lämpliga recensenter och påminna om deadlines. Genom hela processen skall redaktionen vara skribenternas bollplank kring argument och idéer och komma med konstruktiv kritik. Detta är

nog självklarheter för den som har ägnat sig åt redaktionellt arbete. Men eftersom strukturer och system för vetenskapliga tidskriftsstöd inte alltid tar hänsyn till det, säger vi det för säkerhets skull i klartext: Det måste få kosta att publicera aktuell forskning!

Den tryckta utgåvan av *Sjuttonbunderatal* kommer att finnas kvar så länge som sällskapet efterfrågar den och ekonomin tillåter det. I augusti 2018, strax före pressläggningen av det här numret, samlas redaktionen till ett möte i Helsingfors. På dagordningen står både översyn av vårt arbetssätt och principdiskussioner kring tidskriftens inriktning och ambitioner. Samtidigt pågår här en workshop för magisterstudenter och doktorander i det finska 1700-talsällskapets regi, organiserad av Charlotta Wolff. Förhoppningen är att det ska stimulera och utveckla den nya generationen 1700-talsforskare, och att fler liknande workshops ska följa i dess spår.

Läs och sprid gärna vår inbjudan till medverkan i nästa nummer som bifogas sist i denna upplaga av årsboken.

*Stockholm / Tromsø/ København/ Åbo/ Reykjavík
My Hellsing, Per Pippin Aspaas, Søren Peter Hansen,
Johanna Ilmakunnas & Hrefna Róbertsdóttir*

Noter

1. Se Hedvig Mårdh, *A Century of Swedish Gustavian Style: Art History, Cultural Heritage and Neoclassical Revivals from the 1890s to the 1990s* (Uppsala, 2017), särskilt kap. 5.
2. Lynn Hunt, "Psychology, Psychoanalysis and Historical Thought", i Lloyd Kramer & Sarah Maza (red.), *A Companion to Western Historical Thought* (Hoboken, 2002). DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470998748.ch18>
3. Jämför också till exempel Thomas Bredsdorff, *Den brogede oplysning: Om følelsernes fornøft og fornøftens følelse i 1700-tallets nordiske litteratur* (København, 2003).